

KARA ÖLÜM: 1348 VEBA SALGINI VE ORTAÇAĞ AVRUPA'SINA ETKİLERİ

Özlem GENÇ*

Özet

1348 veba salgını genel kabule göre Asya kıtasından Sicilya yoluyla Avrupa kıtasına geçmiş ve son derece önemli sonuçlara yol açmış bir salgındır. Bu yıllarda büyük bir kıtlığı henüz atlattığı ama etkilerini hala yaşamakta olan Avrupa halkı yeni bir felaketle yüz yüze kalmıştır. Çeşitli türleri olan ve ortaya çıkış nedeni kesin olarak bilinmeyen bu hastalığı tedavi etmek için bugün bize çok tuhaf görünen çeşitli tedaviler ve korunma yolları geliştirilmiş ancak yine de bu salgın nedeniyle Avrupa nüfusunun neredeyse yarısına yakınının ölmesine engel olunamamıştır. Sonuçlarına bakıldığında ise; isyanlar çıkması, kıtanın demografik haritasının değişmesi, psikolojik güvensizlik ve korku ortamının doğması, sosyal ilişkilerin zayıflaması ve hastalığın sebebi olarak kabul edildikleri için Yahudilere çeşitli zulümler yapılması gibi sosyal; ticaretin durma noktasına gelmesi, bazı mesleklerin çok para kazanması, bazı ürünlerin çok pahalı olması, işçi ücretlerinin artması gibi ekonomik ve bir dizi de kültürel sonuç ile karşılaşmaktadır. Hayatın her alanını etkileyen, sonuçları sadece Ortaçağı değil sonraki çağları da ilgilendiren bu salgın hastalık, daha sonraları kıtada tekrar görülmüş ama bu denli büyük etkiler yaratamamıştır.

Anahtar Kelimeler: *1348, Veba, Kara Ölüm.*

* Gazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi.
ozlmgnc@gmail.com.

BLACK DEATH: 1348 PLAGUE AND ITS EFFECTS ON THE MEDIEVAL EUROPE

Abstract

It is generally accepted that 1348 Plague is an epidemic that passed to Europe from Asia through Sicily, causing extremely significant outcomes. The people of Europe, who had just survived a great famine, but were still suffering from its effects, faced a new catastrophe. This disease has various forms and the reason why it came out is not known for sure. In order to cure it, various treatments and ways of protection which seem very strange to us today were developed; however, almost half of Europe's population died because of this epidemic. When the outcomes are considered; we can see social outcomes such as riots, changes in the demographic map of the continent, psychological insecurity and emergence of fear, declining social relationships and attacks against Jews since they were seen as the reason of the emergence of the disease, as well as economical outcomes such as trade almost coming to a stop, some professions making a lot of Money, some very expensive products and increase in workers' wages and also a series of cultural outcomes. This epidemic, which affected every aspect of life and the outcomes of which concern not only the Middle Ages but also the following ages, recurred in the continent later on; however, it did not cause such great outcomes.

Key Words: *1348, Plague, Black Death.*

XIV. yüzyıl Avrupa tarihinde önemli dönemlerden biridir. Çünkü bu dönemde her açıdan çeşitli gelişmeler yaşanmıştır. Öncelikle (XIII. yüzyılın tersine) bu yüzyılda temelde devlet yöneticileriyle düştükleri anlaşmazlıklar sonucu kilise egemenliğinin yavaş yavaş azalmaya başladığı görülmektedir.¹ Halk bazı dogmaları irdelemeye cesaret etmiş ve bunun sonucu olarak da abartılı unsurların farkına varmıştır. Bu farkına varış egemenlik sahibi kral ya da dini görevlilerin istediklerini rahatça yapmalarının kısıtlanmasına yol açmıştır. Çünkü halk haklarını elde etmek için isyanlara başvurmuş ve başarılı olmuştur. İsyanların tek sebebi halkın isteklerinin yerine getirilmemesi değildir. Bahsi geçen yüzyılda Avrupa halkı çeşitli savaşlar, kıtlıklar ve hastalıklarla baş etmek zorunda kalmıştır. Bu da özellikle kırsal bölgelerde yaşayan halkın omuzlarına daha farklı ve ağır yükler getirmiştir. Devletten beklenen bu yükün hafifletilmesiyle, devlet kendi zararını telafi için vergileri arttırarak ya da daha

¹ Spielvogel 2009: 232.

Kara Ölüm

fazla kişiyi mecburi bir hizmetmiş gibi orduya dâhil ederek, halkı zorlama yolunu seçmiştir. Belki de buna mecbur kalmıştır ancak sonuç itibarıyla zor şartlar altında ezilen halk isyana başvurmuştur.

Vebanın ortaya çıktığı dönemdeki siyasi duruma bakıldığında İtalya yarımadasında, papalık ile Cermen kökenli Kutsal Roma İmparatorluğu arasında, papalık devletlerinin kontrolü için sürekli bir savaş hali olduğunu görüyoruz. Ayrıca Venedik ve Ceneviz'in ticaret merkezleri arasında anlaşmazlık vardır. Savaş durumu İspanya, Almanya, İskoçya, Burgonya Dükalığı ve Britanya'da da söz konusudur. En büyük anlaşmazlık ise İngiltere ve Fransa arasında, bugünkü güneybatı Fransa topraklarının durumu hakkındadır ve Yüzyıl Savaşları denilen savaşların yaşanmasına neden olmuştur. Bu savaşlar 1337'de başlamış ve 1453'te sonlanmıştır.²

1315-1322 yıllarında yaşanan büyük kıtlığın etkileri henüz kaybolurken Avrupa halkı kendisini yeni bir felaketin ortasında bulmuştur: Veba salgını. Aslında veba daha önceki dönemlerde de bu kıtada görülmüş bir hastalıktır. Ancak 1348 yılında tekrar yaşanan salgın Avrupa nüfusunun neredeyse üçte birini yok etmesi bakımından belki de tüm veba salgınları arasında en güçlü olanıdır.

Öncelikle vebanın nasıl bir hastalık olduğunu ve ortaya çıkış nedenlerini belirtmek gerekmektedir. Ortaçağda veba üç tipi olan bir hastalıktır: hıyarcıklı, septisemik ve pönomik. Kıtada en yaygın olarak görülen cinsi hıyarcıklı vebadır. Bu veba *yersinia pestis* adlı bakteri ile enfekte olmuş bir kemirgenden diğerine, taşıdıkları pireler yoluyla geçmektedir. Bu kemirgenler çeşitlidir: dağ sıçanları, tarla sincapları ve çayır köpekleri gibi. Ama mikrobu insana taşıyanlar farelerdir, özellikle de Latince *rattus rattus* denilen kara farelerdir. Çünkü onlar insanların yaşadıkları evlerdeki uzman kemirgenlerdir. Veba uzun süre kemirgenlerin nüfusu içinde kalmıştır. Hayvan ölümleri artınca da taşıdıkları hastalıklı pireler ev sahiplerine geçmiştir. Bu pireler taşıyıcı olmuşlardır.³ Pirenin ısırığı bakteriyi insanın lenf sistemine göndermektedir ve kasıklarda, bacaklarda ve koltuk altlarında hıyarcık denilen ağrılı şişlikler oluşmaktadır. Eğer şişlikler patlarsa ve zehirli bakteri dışarı yayılırsa hasta sağ kurtulabilmektedir. Ancak bu olmazsa hasta, ilk şişlik görüldükten sonraki üç gün içinde ölmektedir.

² Slavicek 2008: 20.

³ Hays 2010: 37-38.

Septisemik veba lenf sistemi yerine kan dolaşımının bakteriyel enfekte olmasıyla ortaya çıkmaktadır. Bakteri kan dolaşımında hızla çoğalmakta ve belirtilerin ortaya çıkması için bile zaman almamaktadır. Çünkü bu şekilde hastalanmış kişi iyi hissetse bile saatler içinde ölmektedir.

Pnömonik vebada bakteri bulaşan kişide akciğer iltihabı gelişmekte ve hasta kan tükürmeye başlamaktadır. Bu kanlı tükürük yoluyla hastalık kıyafetlere ve havaya yayılmaktadır. Bu kişinin kıyafetlerine dokunan ya da aynı havayı soluyan diğerleri de hastalanmaktadırlar. Bu veba cinsi en öldürücü olanıdır ve mikrobu kapalı kişiler birkaç gün içinde ölmektedirler.

Veba nedeniyle ölüm genelde aniden gerçekleşmektedir. Kişide bazen kan ve iltihapla dolu şişlikler oluşmakta, buna titremeler, ateşlenmeler ve baş ağrıları eşlik etmektedir. ⁴ Bu hastalığa Kara Ölüm denmesinin nedeni de bu kan ve iltihapla dolu koyu renkli şişliklerin hastalığın karakteristiği olmasıdır.

Hastalığın ortaya çıkış nedeni bugün tıbbi açıdan kesin olarak bilinmekle birlikte dönemin insanları bu konuda çeşitli fikirlere sahiptirler. Bunlardan ilki bunun Tanrı'nın bir cezası olduğudur. Görüşe göre Tanrı günahkâr insanları cezalandırmak için vebayı yeryüzüne göndermiştir. Bazıları 1345`de Mars, Satürn ve Jüpiter`in birleşmesinden dolayı salgın olduğunu düşünmektedir. ⁵ Bu fikri Alman doğa filozofu Albert of Cologne, Paris konsilinde dile getirmiştir, ona göre bu birleşme 20 Mart`ta saat 13:00`da gerçekleşmiştir ve vebanın sebebi budur. Ayrıca veba İngiltere`ye geçtikten sonra Meaux manastırından Thomas Burton, 1349 yılının 27 Mart`ında bir deprem olduğunu kaydetmiş ve bu depremin vebanın İngiltere`ye yayılmasında pay sahibi olduğunu ileri sürmüştür. ⁶ En çok inanılan sebep ise kötü havadır. Sıcak ve nemli havanın bozulduğu, akciğerlere girdiği ve bozuk bir kana sebep olduğuna inanılmıştır. Bazıları için ay da vebayı etkilemiştir. Astronomik olayların yerine derinliğin yani volkanların vebayı tetiklediğine inananlar da vardır. Avrupa`ya vebanın girdiği yerin Sicilya olmasını ve burada Etna yanardağının varlığını da buna kanıt olarak göstermişlerdir. ⁷ Görüldüğü üzere dönemin insanların aklında hastalığın ortaya çıkış nedeniyle ilgili çok çeşitli fikirler oluşmuştur.

Vebanın Avrupa`ya yayılış yoluna baktığımızda ilk olarak Asya`ya değinmek zorunda kalmaktayız. Çünkü vebanın yayılış yoluyla ilgili görüşler

⁴ Elliott 2006: 8-9.

⁵ Jacquart 1998: 234.

⁶ Byrne 2006: 22-23.

⁷ Hays 2010: 43.

Kara Ölüm

farklılık gösterse de herkesin kabul ettiği tek şey onun Asya kıtasından geldiğidir. Genel kabule göre veba ilk olarak Çin`de ortaya çıkmış, Baykal gölü ve Aşağı Volga civarında ilerlemiş ve 1345`de Kırım`daki Ceneviz kolonisini kuşatan Moğol orduları vebalı ölüleri mancınıklarla şehre fırlatınca Kefe`ye geçmiştir. Kefe o dönemde Avrupalı tüccarların uğrak yeridir. Kefe ile ticaret yapan on iki Ceneviz gemisinin aldıkları malları Sicilya`nın Messina limanına getirmesiyle hastalık Avrupa kıtasına bulaşmıştır. Kronik yazarı Henry Kington`a göre ise veba ilk olarak Hindistan`da ortaya çıkmış ve önce Küçük Asya`ya oradan da 1347 Ekiminde Sicilya`ya gelmiş ve tüm İtalya`ya yayılmıştır.⁸ Ceneviz gemilerinden birindeki bir Fransiskan keşiş tarafından hastalığın taşındığı da söylenmektedir.⁹ Başka bir bilgiye göre ise veba 1347 Eylül ayında Messina`ya varmış ve Kasım ayında Marsilya`ya geçmiştir. Ticari rotalar üzerinden nehir akıntılarını izleyerek yayılmaya devam eden veba, Nisan`da Toulouse`a, Haziran sonunda Bordeaux`a, gemilerle güney İngiltere`ye, İrlanda`ya, 20 Ağustos`ta Siene yoluyla Paris`e ve 29 Eylül`de Londra`ya ulaşmıştır. Kış gelince azalmış gibi görülen salgın (çünkü hastalığın taşıyıcı olan pireler iklimsel değişikliklere duyarlıdır ve sadece belirli nem ve ısı derecelerinde büyüebilirler. Bu oranı da genelde yaz aylarında bulurlar. Bu nedenle yaz aylarında daha çok kişi hıyarcıklı vebadan ölür¹⁰ ve kış aylarında veba daha az görülür ve pönomik cinstedir.) 1349 ilkbaharında yayılmasını sürdürmüş ve Londra`dan Norveç, Danimarka ve Almanya`ya sıçramış. Aynı yıl Portekiz, Austria ve Macaristan gibi merkezi Rhine bölgesi de hastalıktan etkilenmiştir. 1350 yazında Lübeck`ten İsveç ve Baltık liman kentlerine, aynı zamanda merkezi Almanya ve kuzey Polonya`ya, 1351`de bugünkü Litvanya`da bir bölge olan Courland`a ve Belarus`a yayılmıştır. 1352`de ise Rusya`ya geçtiği görülmektedir. Veba salgınından etkilenmiş ülkelerle yaptıkları ticareti keserek ve oralardan bir kişinin gelmesini ya da kendi ülkelerinden birinin oralara gitmesini engelleyerek salgından zarar görmeyen ya da çok az zarar gören yerler de mevcuttur. Bunlar arasında İspanya`da Galicia, Hollanda, İzlanda, Bohemya, Finlandiya ve Leh olan Galiçya sayılabilir.¹¹ Salgın İzlanda`ya 1402`de ulaşmış¹² ama çok zarar vermemiştir. Ayrıca veba Grönland`a hiç ulaşmamıştır ama bu halkın endişe içinde olmadığını göstermez.

⁸ Porter 2009: 7.

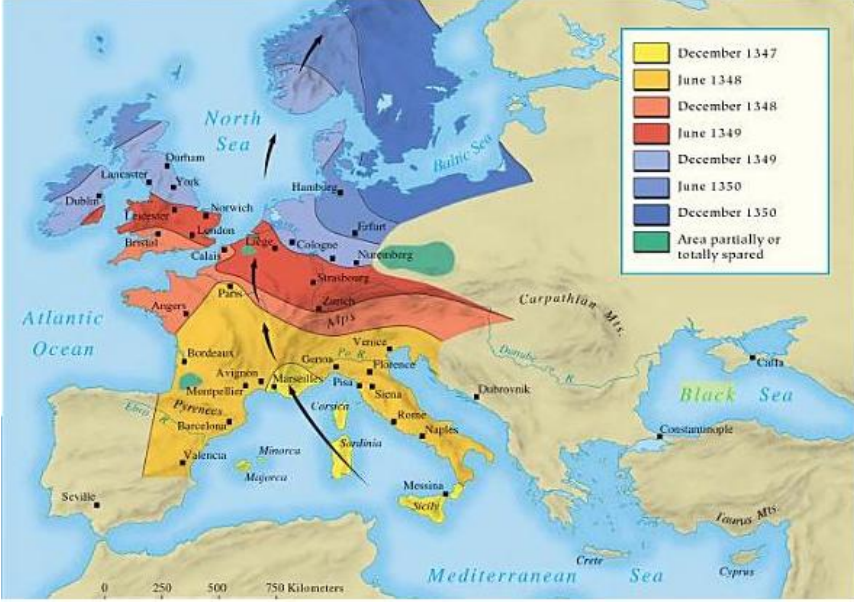
⁹ Hearder 2001: 97.

¹⁰ Hays 2010: 39.

¹¹ Biraben 1998: 350-351.

¹² Crosby 2004: 52.

Burada da herkes panik halindedir ve değerli eşyalarıyla birlikte merkeze yerleşmektedir. Kimse buradan ayrılıp Norveç'e gitmemiştir.¹³

Harita 1. Vebanın Yayılımı

Haritada görüldüğü üzere Spielvogel, vebanın 1347 yılının Aralık ayında Sicilya'ya geçtiğini düşünmektedir.¹⁴ Salgının Avrupa'ya geçiş tarihlerinde bazı küçük farklılıklar olsa da kesin olarak kabul edilen 1348 yılında kıtanın bu hastalıkla tanışmış olduğudur.

Halkın hastalıkla karşılaşır karşılaşmaz nasıl bir tutum takındığına bakacak olursak, hastalıktan korunmak için çok çeşitli fikirlere sahip olduğunu görürüz. Elbette çaresizlik diz boyudur. Bırakın halkı doktorlar bile ne yapacağını, salgının nasıl engelleneceğini bilmemektedirler. Yine de sağlık konusunda başvurulacak kişiler olduklarından 1348'de hastalık ortaya çıktığında kral VI. Philippe, Paris Üniversitesi tıp fakültesinden kara ölümün sebepleriyle ilgili bir rapor istemiştir.¹⁵ Ortaçağ doktorları sebebini bilmedikleri

¹³ Kjærgaard 2010: 274.

¹⁴ Spielvogel 2009: 222.

¹⁵ Siraisi 1990: 62.

Kara Ölüm

bu hastalıktan korunmak için ülke dışına çıkılması gerektiğini düşünüyorlardı, çünkü orada daha az hasta insan olduğuna inanıyorlardı. Ayrıca sağlıklı halkın şehir içinde kalmasını ama festivallere ve diğer kalabalık halk aktivitelerine katılmamasını isteyen doktorlar da vardı.¹⁶

Kara ölüm tıp literatüründe yeni bir tür ortaya çıkardı: veba broşürü. Hastalıktan kaçınmak için tavsiyeleri ve bilimsel açıklamaları içeren bu broşürler çok sayıda idi ama bunlardan pek azı John of Burgundy'nin Treatise of Epidemic adlı eserinde popüler olmuştur. Orijinali Latince olan ve yüzden fazla elyazmasını içeren bu esere göre hastalıktan korunmak için şu şekilde önlemler alınmalıydı: yemek ve içmekte aşırıktan, banyo yapmaktan ve tüm seksüel ilişkilerden kaçınılmalıdır. Çok az ya da hiç meyve yenmemelidir. Balla yapılmış herhangi bir şeyden ya da bal liköründen kaçınılmalıdır. Soğukta ya da yağmurlu havada şöminde hafif ateş yanmalıdır, sisli ya da rüzgârlı havada evden ayrılınmadan önce her sabah güzel kokular solunmalıdır. Zenginseniz amber, misk, biberiye ve benzerlerini, fakirseniz limon renkli zerdeçal, karanfil, Hindistan cevizi ve benzerlerini koklayın. Amberden ya da diğer kokulardan bir demet elde taşınmalıdır. Yatağa gidince pencereler kapatılmalı, dumanı ve güzel kokusu odayı doldursun diye ardıç dalları yakılmalıdır ya da toprak bir kaba dört adet yanan kömür konulmalı, üzerine biraz toz barut serpilmeli ve dumanı solunmalıdır. Salgın sıcak havada olursa, sıcaktan ziyade soğuk şeyler ve daha çok et yenilmelidir. Yenen miktardan daha fazla içilmeli ve su ile beyaz şarap içilmelidir. Bol miktarda sirke kullanılmalıdır. Hava kötüyse ya da sisliyse evden ayrılmadan önce güller, menekşeler, zambaklar, beyaz ve kırmızı sandal ağacı dalı, misk ya da kâfuru koklanmalıdır.¹⁷

Hastalığın yayılma sebebi olarak en çok kötü hava dikkate alındığından, bu havanın etkilerini yok etmek için güzel kokulu çiçek demetleri taşımak ilk korunma yöntemlerindedir. Bunun için yollarda çiçek demetleri satanlar ortaya çıkmıştır. Bazı manastır üyeleri kendilerini safahata verirken, bazıları ıssız hayatlar yaşamaya ve her şeyi ölçülü yapmaya başlamışlardır. Ayrıca etraflarındaki hastaları düşünmemek için müzik dinleyenler de vardır. Bazıları bu hastalıktan kurtulmak için tek yolun şehirden ayrılmak olduğunu düşünmüşlerdir ama bu, fakirler için pek de mümkün değildir. Bu nedenledir ki veba yoksul aileleri, belirgin bir farklılık olmasa da, biraz daha fazla

¹⁶ Elliott 2006: 9.

¹⁷ Wallis 2010: 422-424.

etkilemiştir.¹⁸ Hastalıktan korunmak için tuhaf maskeler takmak ve özel dualar etmek başka bir yöntemdir.¹⁹

Hasta halkın varlığını dışarıdakilere belli etmek için kiliselerin çan kulelerine siyah bayraklar asmak başka bir önlemdir. Hastalığa yakalanıp da ölenlerden diğerlerine hastalığın bulaşması devam ettiği için halkın bu cesetlerden en kısa ve güvenli şekilde kurtulması gereklidir. Bu nedenle çeşitli uygulamalar geliştirilmiştir. Örneğin cesetler evlerin kapılarına bırakılmakta ve görevliler tarafından toplanarak büyük yük arabalarına konulup uzağa götürülmektedir.²⁰ Ayrıca Avignon`da ve Fransa`da papa vebalı cesetleri içine atmak için ırmak kutsamıştır.

Doktorlar daha çok hastalık kapma ihtimalleri olduğu için daha çok tedbir almak zorundadırlar ve genelde gömlek ve eldiven giymekte, tarçın ve bitkilerle ıslatılmış burun torbaları takmaktadırlar.

Aromatik yağlar içine daldırılmış mendillerden oluşan toplar yakmak, insan idrarında yıkanmak, tılsımlar giymek ve evlerin içinde ölü hayvanlar bulundurmamak diğer tedbirlerdendir.²¹

Vebanın ilk görüldüğü ve belki de en çok zarar verdiği yer olan İtalya`da resmi talimatlarla veba kurbanlarının eşyaları ve yatakları gömülmüş, evleri dumanla dezenfekte edilmiş ve sirkeyle temizlenmiştir. Sağlık heyetleri şehir dışında toplu cenaze törenleri düzenlemişlerdir. İtalya`da çok tanınan profesör doktorlar Gentile da Foligno ve Giovanni della Penna vebaya karşı stratejiler geliştirmişler ve sivil memurlarla doktorlara göndermişlerdir. Perugia yönetimi ise doktorlardan veba kurbanlarının kavrularını incelemeleri istemiştir. Ayrıca vebadan korunmak için yasalar düzenlenmiştir.²² Muhtemelen bu yasalarda insanların şehir dışına çıkmaları ya yasaklanmış ya da belli kurallara bağlanmıştır.

Tedbirler arasında belki de en mantıklısı, en çok ve ilk zarar gören ülkede İtalya`da uygulanmıştır. Bu tedbir hastalık bulaşan kişileri bir yere kapatarak diğerlerinin de hastalanmasını önlemek yani karantinaya almaktır. Floransalılar bunu keşfetmiş ve yayılımı azaltmayı az da olsa başarmışlardır.²³

¹⁸ Porter 2009: 10.

¹⁹ Johnson 2010: 15.

²⁰ Elliott 2006: 10.

²¹ Patrick 2007: 306.

²² Wray 2009: 4-6.

²³ Header 2001: 97.

Demografik Etkiler

Kara ölümle ilgili değinilmesi gereken en önemli nokta ortaçağ Avrupa'sına olan etkileridir. Bu etkiler çok çeşitli ve bir o kadar da önemlidir. Çünkü bu salgın sadece halkın her kesimini değil, sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi hayatı da etkilemiştir. Öncelikle nüfusa olan etkileri değerlendirilmelidir. Çünkü veba salgını yüzünden her üç kişiden biri hayatını kaybetmiştir. Bazı köyler tamamen yok olurken bazıları halkının çoğunu kaybetmiştir. Kıta nüfusu büyük oranda azalmıştır; 1340'da nüfus 76 milyon iken, 1450'de 50 milyon olarak kaydedilmiştir.²⁴ Bazıları kimsenin haberi olmadan uykularında ya da yalnız başlarına ölmüşlerdir. Cesetleri ise ancak etrafa yayılan pis kokuları nedeniyle fark edilmiştir.²⁵ Bazı bölgelerde ölüm oranları ve ölü sayıları şu şekildedir: Bristol'de nüfusun onda dokuzu,²⁶ Norveç ve İzlanda'da üçte ikisi,²⁷ Avignon'da 150 bin, Paris'te 50 bin, Londra'da 100 bin kişi,²⁸ Venedik nüfusunun %70'i, Ceneviz'in %68'i,²⁹ Floransa'da 45 bin,³⁰ Marseilles'te bir ayda 16 bin, Siena'da 70 bin, St. Denys'de 14 bin, Strasburg'da 16 bin, Lubeck'te 9 bin, Basle'de 14 bin, Erfurt'ta an az 16 bin, Weimar'da 5 bin, Limburg'da 2.500³¹ kişi ölmüştür. 1351 yılında Papa VI. Clement için kıtadaki ölü sayısı 23.840.000 olarak hesaplanmıştır.³²

Ölenlerin çoğu halktan olmakla birlikte, İngiltere Kralı III. Edward'ın kızı prenses Joan³³ ve danışmanı John of Oxford³⁴ gibi ya da Kral XI. Alfonso of Castile³⁵ gibi üst tabakadan kişiler de hayatlarını kaybetmişlerdir.

Bazı bölge ya da ülkelere göre yüzde cinsinden vebadan ölüm oranları şu şekildedir:³⁶

²⁴ Ramankutty 2006: 17.

²⁵ Porter 2009: 9.

²⁶ Mortimer 2008: 202.

²⁷ Crosby 2004: 52.

²⁸ Özdemir 2005: 23.

²⁹ Header 2001: 97.

³⁰ Meiss 1979: 65.

³¹ Hecker 2006: 20.

³² Gottfried 1985: 77.

³³ 2 Eylül 1348'de Bordeaux'da ölmüştür. Horrox 1994: 250.

³⁴ Braid 2010: 352.

³⁵ Bowers 2008: 60.

³⁶ Benedictow 2004: 383.

Özlem Genç

Bölge ya da Ülke	Vergi ve Kira Ödeyen Ev Sahipleri	Vergi ve Kira Ödeyen Halk	Genel Nüfus
Navarre Krallığı	55-60	60-65	60-65
İspanya	55-60	60-65	60-65
Floransa	-	-	60
Tuscany	-	-	50-60
Piedmont	42	50	52,5
İtalya	-	-	50-60
Provence	54.5	60	60
Languedoc ve Forais	50-55	55-60	60
Savoy Kontluğu	50-55	55-60	60
Fransa	50-55	55-60	60
İngiltere	55	60	62.5

Tablo 1. Veba Kaynaklı Ölüm Oranı

Tablodan da anlaşılacağı üzere hemen hemen her yerde nüfusun yarısı kadarı ölmüştür. Bu ölen nüfus içinde ruhban sınıfa dâhil olanların sayısı da oldukça fazladır. Çünkü din görevlileri, özellikle manastırlardaki hastanelerinde, hastaların bakımını üstlendikleri için ve hastalığı taşıyan cesetlerin gömülmesi sırasında yanlarında bulunmaları gerektiği için daha çok mikroba maruz kalmışlar ve diğerlerine göre daha çok sayıda arkadaşlarını kaybetmişlerdir. Örneğin Northamptonshire`da 64 keşişten 32`si, Warwickshire`da 50 rahibeden 20`si ölmüştür.³⁷ Ayrıca Norwich`deki Dominiken keşişlerinin hepsi ve Lutfield`deki her bir keşiş de ölmüştür.³⁸ Yüzde cinsinden bakacak olursak dini görevlilerin ölüm oranı Exeter`de %50, Winchester`de %49, Norwich`de %49, Ely`de %48, Lincoln`de %44 ve York`da %39 olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁹ Görüldüğü üzere manastır üyesi olsun ya da olmasın ruhban kesime mensup

³⁷ Mortimer 2008: 202.

³⁸ Mode 2010: 16.

³⁹ Kelly 1991: 56.

Kara Ölüm

kişilerin de neredeyse yarısı hayatını kaybetmiştir. Ölüm oranının bu denli yüksek olmasının sonuçları hem sosyal hem de dini alanda kendisini gösterecektir.

Bazı yerlerde nüfus azalması yaşanırken bazı yerlerde de nüfus tamamen yok olmuştur. Nüfus tespiti konusunda diğer ülkelere göre daha çok kayıt tutulmuş olan İngiltere için bu konuda bilgi verebilmekteyiz. İngiltere'deki bazı bölgeler bu yoksunluğa örnek olarak gösterilebilir. Aşağıdaki resimde 1400 yılına kadar İngiltere sınırları içerisinde terk edilmiş durumda olan yani vebanın nüfusu yok etmesiyle ıssız kalan köylerin dağılımını gösterilmektedir.⁴⁰

Harita 2. XV. Yüzyıla Kadar İngiltere'de Nüfusunu Kaybeden Köyler
Ekonomik Etkiler

Veba belki de en büyük etkisini ekonomik hayat üzerinde göstermiştir. Birçok gelişme yaşanmasına neden olan bu salgının ekonomik etkileri şu şekilde açıklanabilir. İlk olarak nüfusun azalmasıyla birlikte tarlalarda ya da değirmenlerde çalışacak insan sayısı da azalmıştır. Hatta o derece azalmıştır ki salgından sağ kurtulmayı başaran işverenler ya da toprak sahipleri çalıştıracak eleman bulamayacak duruma gelmişlerdir. Aynı şekilde sağ kurtulan işçi sınıfa

⁴⁰ Tonge, Hepplewhite 1997: 83.

mensup kişiler ise işverenlerin bu durumunun farkına vardıklarında hem fiyatları hem de çalışma şartlarını kendi lehlerine çevirmişlerdir. Daha az çalışma saatine karşılık daha çok ücret talep etmişlerdir. Çaresiz işverenler ise hayatlarını devam ettirebilmek için bu işçilere muhtaçtırlar. Böylece istedikleri paraları vermek ve şartlarını kabul etmek zorunda kalmışlardır.

Aşağıdaki tabloda İngiltere`de veba salgını öncesi ve sonrası işçi ücretleri arasındaki farklar yüzde cinsinden değerlendirilmektedir.⁴¹ Ücretlerin maddi değeri ise penny olarak verilmiştir.

	1339	1349		1350	
	-1348	Yüzdelik Fark		Yüzdelik Fark	
Harm an Dövme ve Harm an Savurma	5.4	6.2	15	6.7	24
Ekin Biçmek ve Bağlamak	5.8	10.5	80	7.9	36
Maran goz	3.1	3.1	2	3.8	25
Sazda n Çatı Yapıcı ve Çırağı	3.7	4.6	27	5.1	40
Arduv az Döşey ici ve Çırağı	5.1	5.5	8	5.6	9

Tablo 2. İngiltere`de Veba Salgını Öncesi ve Sonrası İşçi Ücretleri Arasındaki Farklar

Tablodan anlaşılacağı üzere her türlü iş için ödenen ücretlerde artış olmuştur. Dikkat edilirse en büyük artış ekin biçme ve bağlama işindedir.

⁴¹ Braid 2010: 370.

Kara Ölüm

Bunun nedeni bu işi köylülerin yapıyor olması ve vebadan çok sayıda köylünün ölmüş olması olabilir. Çünkü köyler mikrobu taşıyan kemirgenlerin şehre göre daha çok yaşadığı yerlerdir. Dolayısıyla yayılım daha hızlı ve etki daha büyüktür.

Marangozlar ise daha çok şehirde yaşadıklarından belki de diğer meslek gruplarına kıyasla çok sayıda marangoz ölmemiştir ya da halkın çoğu öldüğünden ve kalanlar da can derdine düştüklerinden marangoza iş götürme oranı düşüktür. Bu da marangoza olan ilginin azalması ve dolayısıyla aldığı ücretin aynı ölçüde – veba öncesine göre daha çok olmakla birlikte- düşmesi anlamına gelmektedir. Zaten 1350 yılının değerlerine bakılacak olursa marangozun ücretinin arttığı görülecektir. Demek ki halk kendini toparlamaya başlayınca evine de özen göstermeye başlamıştır. Can derdine düşmüş bir insanın evini ya da eşyalarını düşünmemesi çok da tuhaf olmasa gerektir.

Çok sayıda kişinin ölümü çok sayıda arazinin ve malikânenin de boş kalması anlamına gelmektedir. Arazileri kiralayacak ya da satın alacak kişi olmayınca, hem kiralarda hem de arazi satış fiyatlarında aşırı bir düşüş yaşanmıştır. Bu da köylülerin işine yaramıştır. Çünkü kişi başına düşen basılmış para miktarının artmasıyla birlikte,⁴² birçoğu arazi kiralayabilmiş⁴³ ya da çok daha az para ödeyerek kendi topraklarının efendisi haline gelmişlerdir.⁴⁴ Ayrıca toprağa talep konusunda köylüler dışında, maden aramak için toprak kiralayanların da sayısında artış olmuştur.⁴⁵

Şunu da belirtmek gerekir ki ücretleri artan tek kesim köylüler ya da işçiler değildir. Hastalığın çaresini bulma konusunda başvuru alan ilk kişilerden biri olan doktorların ücretlerinde de artış görülmüştür. Hatta bu artışın yüzde yüz olduğu yani ücretin iki katına çıkarıldığı belirtilmektedir.⁴⁶

Vebanın yol açtığı yıkım uluslar arası ticareti de derinden sarsmıştır. Gerek kara gerekse deniz ticareti durmuştur. Dışarıdan gelen gemiler limanlara yaklaştırılmazken, kıtadan gemi çıkışları da yaşanmamaktadır. Çünkü zaten denizcilerin de birçoğu ölmüştür. Özellikle deniz ticareti konusunda önde gelen İtalya'da tüccarların uluslar arası ticareti büyük ölçüde sekteye uğramıştır.⁴⁷

⁴² Munro 2003: 213.

⁴³ Patrick 2007: 433.

⁴⁴ Hays 2010: 49.

⁴⁵ Bridbury 2008. 206.

⁴⁶ Hearder 2001: 99.

⁴⁷ Pandian, Parman 2004: 105.

Halkın ekonomik durumu veba salgını öncesine göre oldukça düzelmiştir. Tüketici sayısı azaldığı için üretilen mahsulden yapılan yemeklerin maliyeti de büyük oranda düşmüştür.⁴⁸ Mal fazla ama onu alacak kişi az olunca her türlü malın fiyatında düşüş yaşanmıştır. Halk artık daha çeşitli yemekler yiyebilmektedir yani hayat standartları yükselmiştir. Örneğin artık daha çok tereyağı ve et yemekte, daha çok bira ve şarap içmektedirler.⁴⁹ Yani bazıları alt sınıftan orta sınıfa atlamışlardır.⁵⁰

İnsanların yedikleri alternatif gıdalarda da çeşitlilik ortaya çıkmıştır. Örneğin tavşan eti, geyik eti ve balık yeni yeni yenmeye başlanan gıdalar olmuşlar ve buldukları yerler de popüler olmaya başlamıştır. Ayrıca çivitotu, kızılıkök ve karabuğday gibi yeni ürünlerin tarımına başlanmıştır.⁵¹ İngiltere`de tarımına veba öncesi dönemden beri devam edilen ürünlerden bazılarının ve bazı hayvanların salgından sonra azalan fiyatlarını yüzde farklarıyla gösteren aşağıdaki tablo oldukça önemlidir.⁵² Fiyatlar çeyrek ölçü miktarına karşılık gelen şilin tutarı cinsinden verilmiştir. (s./q. = shilling per quarter) (s. = şilin)

	1339-48	1349		1350	
		Yüzdelik fark		Yüzdelik fark	
Buğday (s./q.)	4.2	4.6	9	6.1	44
Arpa (s./q.)	3.2	2.4	-	4.2	30
Yulaf (s./q.)	2.2	1.5	-	2.8	24
Ortalama Tahıl	87	70	-	113	30
Peynir (s.)	11.5	7.9	-	9.7	-16
			32		

⁴⁸ Vinogradoff 2005: 74.

⁴⁹ Benedictow 2004: 390.

⁵⁰ Peters 2005: 45.

⁵¹ Thirsk 1997: 96.

⁵² Braid 2010: 370.

Kara Ölüm

Öküz (s.)	13.5	7.9	-	8.5	-38
İnek (s.)	10.1	5.2	-	5.8	-43
Domuz (s.)	2.2	2.3	5	1.9	-15
Beygir (s.)	16.0	13.1	-	13.6	-15
Ortalama Canlı Hayvan	103	68	-	70	-32
Yün (s./stone ⁵³)	4.0	2.2	-	2.8	-30
Tuz (s./q.)	2.6	4.9	87	8.0	205

Tablo 3. İngiltere`de Veba Öncesi ve Sonrası Bazı Fiyatlar ve Farkları

Tablo değerlendirilecek olursa buğday, domuz ve tuz hariç, fiyatlardaki düşüş hemen göze çarpmaktadır. Peynir, canlı hayvan ve yulaf fiyatları veba öncesine göre yaklaşık üçte bir oranında düşmüştür. Yün ve inek fiyatları ise neredeyse yarıya inmiştir. Tuz fiyatındaki aşırı artışın nedeni olarak ortaçağda tuz tütsüsünün gıda zehirlenmelerini önlemek ve etin renginin daha sağlıklı görünmesini sağlamak için kullanılması gösterilebilir.⁵⁴ Yani tuz hem etlerin ve balıkların saklanmasında hem de ekmek yapımında kullanılan oldukça gerekli bir maddeydi. Ayrıca İncil`de de Hz. İsa bütün tahıl sunularının tuzlanması önermekte ve tuzun Tanrı`nın insanlığıyla yaptığı anlaşmanın bir simgesi olduğunu belirtmektedir.⁵⁵ Ayrıca tuz zehirli maddelerin vücuttan atılmasını sağlayan tıbbi bir ilaç olarak da kullanılmıştır. Belki tuzun kullanım alanının çok yaygın olması ve üretimini yapacak bilirkişilerin ölmesiyle üretimin azalması ve talebin artması tuz fiyatlarındaki artışın sebebi olarak gösterilebilir.

Domuz fiyatının artmasının sebebi de, domuzun vebayı taşıyan hayvanlardan biri olduğuna inanılması olabilir. Çünkü domuz şehir içinde değil

⁵³ Stone 6350 grama denk gelen ağırlık ölçüsüdür.

⁵⁴ Çalışır, Çalışkan 2003: 193.

⁵⁵ Levililer, 2: 13, *Kutsal Kitap* 2006: 123.

ormanlık, kırsal arazilerde yaşayabilen bir hayvandır ve veba da, hastalığı taşıyan kemirgenlerin daha çok köylerde yaşamasından dolayı, kırsal bölgeleri daha çok etkilemiştir. Aslında domuz eti ortaçağda çok nadir bulunan ve sadece zenginlerin evinde var olabilen bir ettir, yani oldukça değerlidir. Bazı batıl inanışlara göre hasta olan kişinin yanına domuz bağlanırsa hastalığın yayılması önlenebilmektedir. Elbette bunlar sadece varsayımdan ibarettir. Domuz fiyatının artmasının nedeni büyük ihtimalle domuzun zaten az bulunan bir hayvan olması ve vebadan da etkilenecek hayvan sayısında bir azalma olmasıdır.

Buğdayın fiyatının artmasının sebebi olarak buğdayın diğer tahıllara göre daha çok kullanılması gösterilebilir. Çünkü buğday ekme yapımında kullanılmaktadır. İnsan sayısı azalsa da yaşayan insanlar ekme tüketmeye devam etmektedirler ve bu ekmeğin içinde bulunan buğdayı üretecek kişi sayısı da azalınca doğal olarak fiyatı artmıştır. Yani fiyatın artmasının asıl sebebi talebin devam etmesi ve ölen kişiler nedeniyle ekim yapılamadığı için üretimin az olmasıdır.

Fiyatı artan maddelerden biri de demirdir. Bir ihraç ürünü olan demirin fiyatı veba öncesine göre dört katı kadar artmıştır.⁵⁶ Belli ki demir üretiminde çalışan işçi sayısında da azalma olmuş ve üretim düşmüş, fiyat artmıştır.

Belki de buğday fiyatlarının ekme fiyatlarını da arttırması yüzünden İngiltere'de parlamento ekme fiyatının sabitlenmesi için müdahalede bulunmuştur.⁵⁷ 1351 yılında çıkartılan İşçi Kanunu ile fiyatlar düşürülmüş, ücretler veba öncesindeki miktara çekilmiştir.⁵⁸ Ayrıca işçilerin bir bölgeden diğerine gitmeleri yasaklanmış,⁵⁹ 60 yaşının altındaki her sağlıklı kişinin çalışması gerektiği şartı getirilmiştir. Özellikle esnaflar listelenmişler ve yerel memurların gücü artırılmıştır.⁶⁰ Bu kısa vadede etkili bir çözüm olsa da sivil huzursuzluğa yol açacaktır. Durumundan memnun olmayan köylüler 1381 yılında köylü ayaklanmasını başlatacaklardır. Kral II. Richard ise isteyen herkese özgürlük sözü vermek zorunda kalacaktır.⁶¹ Uzun vadede bakıldığında ise bu isyan İngiliz feodalizminin sonunu hazırlayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁵⁶ Creighton 1891: 193.

⁵⁷ Innes 2006: 337.

⁵⁸ Abbott 2008: 67.

⁵⁹ Kelly 1991: 57.

⁶⁰ Palmer 2001: 18.

⁶¹ Peters 2005: 46.

Dengeleyici uygulamalar sadece İngiltere`de denenmemiştir. Avrupa`daki çeşitli otoriteler işçilerin hareketliliğini, ücretleri ve mal fiyatlarını düzenlemek için çaba sarf etmişlerdir. Ayrıca rüşvetler ve ödüller sunan gizli anlaşmalar yapılmasını önlemek için girişimlerde bulunmuşlardır.⁶² Demek ki işverenler kendi işlerinde çalışmalarını için ikna ettikleri işçilerle gizli anlaşmalar yapmaktadırlar. Bu anlaşmalarda ise çalışanlara fazladan ücretler ve ödüller sunmaktadırlar. Böylece onları kendilerine bağlayacak ve başka bir toprakta ya da işte çalışmalarını önlemiş olacaklardır. Dolayısıyla kendi işleri de sekteye uğramayacaktır.

Veba salgınının ekonomik etkileri arasında en önemlilerinden biri de yukarıda İngiltere örneğinde belirtildiği gibi isyanlar çıkartılmasıdır. 1200-1348 yılları arasında isyan sayısı 470 iken, veba salgını sonrası bu sayı dört katına çıkmıştır.⁶³ Fransa da yaygın olarak ortaya çıkan isyan dalgasından etkilenen ülkelerdendir. İtalya`da olduğu gibi Fransa ve Flanders`te de isyanlar çıkmıştır. İlk olarak Parisli burjuvalar, Parisli bir meclis üyesi olan Charles Taussac önderliğinde, kralın değiştirdiği para politikasına ve Yüzyıl Savaşlarından dolayı artan yeni vergilere karşı isyan etmişlerdir.⁶⁴

Bir başka ekonomik sonuç ise hayvanlarla ilgilidir. Salgın sırasında telef olan hayvanların yanı sıra çok sayıda hayvan, sahiplerinin ölmesi nedeniyle hem bakımsız hem de başıboş kalmışlardır. Caddelerde kendi başlarına dolaşan hayvanlara rastlanmıştır. Vebadan sağ kurtulan toprak sahipleri arazilerine daha çok yem ekmeyi tercih etmişlerdir. Çünkü yem ekmek, insanların yiyeceği ürünler ekmekten daha fazla kâr getirmektedir. Ayrıca hayvanlar da bu sayede beslenmeye başlamışlardır.⁶⁵ İngiltere`de ve İspanya`daki toprak sahipleri ise besledikleri koyun sayısını arttırmışlardır. Çünkü koyunun hem yününden hem de etinden faydalanılmaktadır ve de bakımı daha az işçilik gerektirmektedir. Koyun sayısının arttırılması yün kıyafet endüstrisini de etkilemiş ve yıllık kıyafet ihracatı miktarını arttırmıştır.⁶⁶ Oysa salgın sırasında Siena`da yünlü kıyafet endüstrisinin çalışmayı bıraktığı görülmektedir.⁶⁷

Ekonominin temel taşlarından biri olan esnaf birlikleri normal şartlarda sadece üyelerinin babalarını, kardeşlerini ya da amcalarını birliğe kabul

⁶² Bowers 2008: 62.

⁶³ Cohn 2006: 228.

⁶⁴ Cohn 2006: 220.

⁶⁵ Ress, Kelly, Shuter 1997: 74.

⁶⁶ Byrne 2004: 64.

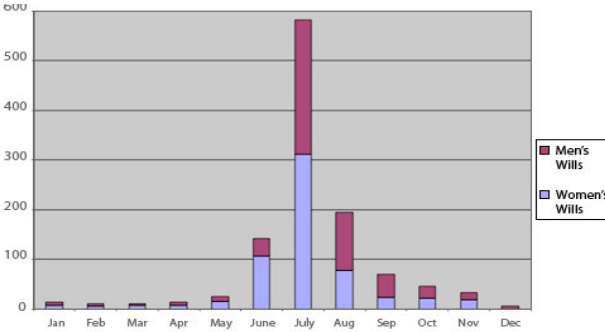
⁶⁷ Hays 2010: 45.

ederlerken, vebadan sonra çok sayıda üyesini kaybeden bu birlikler, güçlü olmaları için gerekli olan üye sayısını arttırmak için kapılarını daha önceden hiç tanımadıkları kişilere açmışlardır.⁶⁸ Bu da kalifiye olmayan kişilerin de mesleğe atılmasına ve kalitenin düşmesine yol açacaktır.

Salgından sonra birçok malın fiyatının azaldığı belirtilmişti. Ancak fiyatı artan mallar da yok değildir. Örneğin tabutların, mumların, tıbbi ilaç ve bitkilerin, kefen için kullanılan kıyafetlerin fiyatları artmıştır. Ayrıca doktor, cerrah, noter ve mezar kazıcıların da ücretleri artmıştır. Hatta bu kişiler her yerde bulunamaz olmuşlardır.⁶⁹ Aslında fiyatı artan malla tamamen hastalıkla ilgili mallardır ve ücreti artan kişiler de yine hastalıkla doğrudan ilgili kişilerdir.

Sosyal Etkiler

Vebanın sosyal etkilerine bakılacak olursa karşımıza ilk çıkan unsur vasiyetnamelerdir. Salgından sağ kurtulmayı başaracağına inanmayan birçok kişi, ölümünden sonra mallarının ya da arazilerinin, tanımadığı ya da dışarıdan gelen birilerinin eline geçmesini istememiştir. Bu nedendir ki salgın döneminde vasiyetname yazdırılanların sayısında önemli bir artış gözlenmektedir. Aşağıdaki grafikte kuzey İtalya şehirlerinden Bologna`da, veba salgını sırasında hazırlanan vasiyetnamelerin kadın ve erkeklere göre ve aylara göre dağılımları verilmektedir.⁷⁰

Grafik 1. Bologna`da Veba Salgını Sırasında Yazılmış Vasiyetnamelerin Cinsiyete Göre Dağılımı ve Niceliği

⁶⁸ Peters 2005: 45.

⁶⁹ Byrne 2004: 62.

⁷⁰ Wray, <http://chnm.gmu.edu/cyh/primary-sources/184>.

Kara Ölüm

Grafikten de anlaşılacağı üzere vebanın yaz aylarında daha şiddetli olmasından dolayı vasiyetname sayısı bu aylarda daha çoktur. Ayrıca kadınların da erkekler kadar vasiyetname yazdırdığı görülmektedir. Bu gelenek hastalığın etkisinin geçmesiyle giderek zayıflamıştır.

Vasiyetname geleneğinin bir başka sonucu olarak, vasiyetnameleri hazırlayan ve onaylayan noterler aranan kişilerden olmuşlardır. Bu noterlerin onayladıkları belgeler de tarihe ışık tutan kanıtlar olarak günümüze gelmişlerdir. Aslında çok sayıda değillerdir ama o dönemden günümüze, vasiyetnamelerden başka çok az sayıda ve özellikle belge ulaştığı için bu belgeler önemlidirler. Örneğin 1348 yılı Nisan, Mayıs ve Haziran ayı ile ilgili Perpignan'dan günümüze kadar gelmeyi başaran tek yasal belgeler vasiyetnamelerdir.⁷¹ Bunun nedeni belki de resmi kurumların işlerini bırakmalarıdır. Çünkü veba salgını sırasında birçok meclis dağılmış ve belediyeler iş görmez hale gelmişlerdir.

Salgın sosyal ilişkileri de zayıflatmıştır. Baba çocuğuna, karı kocasına ve bir kardeş diğerine yasak duruma gelmiştir. Akrabalar da birbirleriyle görüşmedikleri için hiç kimse ölüsünü gömmek için para ya da arkadaşı bulamamaktadır. Ev halkının üyeleri ölümlerini bir çukura götürüp gömmektedirler, zaten yanlarında bir rahip olmadan en iyi bunu yapabilmektedirler. Artık kiliselerde ölüm çanı da çalınmamaktadır.⁷² Çan çalma uygulamasının bırakılmasının nedeni muhtemelen ölü sayısının çokluğudur. Her ölü için çan çalınmaya kalkılsa gün içerisinde pek çok kez bu ses duyulacağından vazgeçilmiş olmalıdır.

Veba döneminde kadınların, erkeler gibi çeşitli görevler üstlendikleri de bilinmektedir. Örneğin 1349 Ocak ayında, Bath ve Wells piskoposu Ralph of Shrewsbury,⁷³ rahiplerin eksikliğinden dolayı, ölen kilise cemaati üyelerinin günahlarını çıkarmak için ruhban sınıfa dâhil olmayan erkeklere ve kadınlara izin vermiştir.⁷⁴

Kadınlar üzerindeki diğer bir salgın etkisi ise evlilikle ilgilidir. Veba salgınından önce kentli çiftler, muhtemelen masraflar nedeniyle, geç evlenirlerken, vebadan sonra hayatta kalanlar, çok sayıdaki ölüm karşısında hayatı ertelemek konusunda bir isteksizlik yaşamaya başlamışlardır. Ayrıca

⁷¹ Hays 2010: 45.

⁷² Lindeman 1999: 39.

⁷³ Braid 2010: 352.

⁷⁴ French 2008: 51.

erkeklerin ölümüyle kadınlara çalışmak için yer açılmış ve hatta dullar ölen kocalarının işlerini devam ettirmişlerdir.⁷⁵

Dini Hayat Üzerindeki Etkiler

Din sosyal hayatın vazgeçilmez bir parçası olduğu için veba salgını dini hayatı da etkilemiştir. Birçok ayın iptal edilmiştir. Çünkü çok sayıda kilise ve manastır üyesi ölmüştür. Canterbury piskoposuna göre, salgının sebep olduğu terör herkesi bir ahlak bozukluğuna itmiş ve hatta papazlar bile aç gözlü bir hırs geliştirmişler ve kendi görevlerini ihmal etmişlerdir.⁷⁶ Çok sayıda ruhbanın ölmesi kilisenin halk üzerindeki otoritesini kaybetmesi anlamına geldiğinden derhal bu eksikliği telafi yoluna gidilmiş ve önceki katı kurallar görmezden gelinerek, standartlar da düşürülerek, vebadan karısını kaybeden orta yaşlı adamlar rahip olarak işe alınmıştır. Bazı durumlarda karıları sağ olanlar da alınmışlardır. Hatta çok daha genç yaşlarda olanlar da kiliseye alınmış ve onlara hemen sorumluluklar verilmiştir. Aynı rahipler aynı anda birçok yerde görev yapmayı da kabul etmişlerdir. Bu da kilise bünyesinde yeterince bilgi ve tecrübeye sahip olmayanların bulunmasına neden olmuştur.

Ancak vebanın kilise otoritesine olan en büyük etkisi din adamlarına olan güvensizliktendir. Çünkü halk, her anlamda güvendiği kilise üyelerine nedenini bir türlü anlayamadıkları vebayı sorduklarında ve çarelerini istediklerinde kilise bir cevap verememiştir. Daha doğrusu verdiği tek cevap vebanın Tanrı'nın bir cezası olduğudur ama buna da birçok kişi inanmamaktadır. Ayrıca veba sırasında çok sayıda rahibin kaçması da halk tarafından kiliseye olan inancı sarsmıştır.⁷⁷

Veba salgını sosyal hayata “ölüm dansı” denilen bir kavramın girmesine neden olmuştur. Hastalığın bir belirtisi olarak ortaya çıkan aşırı ateş, hastalarda bazen şiddetli titremelere ya da sarsılmalara neden olmaktadır. Halk bu titremelere ölüm dansı ismini vermiştir⁷⁸ ve sarhoş sıçramalarıyla karakterize edilmiştir.⁷⁹

⁷⁵ Spielvogel 2009: 237.

⁷⁶ Braid 2010: 353.

⁷⁷ Peters 2005: 46-47.

⁷⁸ Elliott 2006: 9.

⁷⁹ Hecker 1846: 87, 103.

Kara Ölüm

Kara ölümün en önemli sosyal etkisi Yahudilerle ilgili olanıdır. Bu konuda ilk önce Flagellant hareketi ele alınmalıdır. Veba salgını otorite sembollerine ve kiliseye karşı kine sebep olmuştur. Muhtemelen Macaristan`da ortaya çıkan ama en büyük etkisini Almanya`nın Rhine bölgesinde gösteren (çünkü burada merkezi otorite zayıf ve yerel lordlar da etkisizdir)⁸⁰ bu hareket de bu kinin bir göstergesidir. Kelime anlamı olarak kendini kırbaçlayan demektir. Bu kişiler vebanın Tanrı`nın günahları için gönderdiği bir ceza olduğuna inanmaktadırlar ve Tanrı`nın öfkesi dinsic diye kadınlı erkekli, 50 kişiden 300 kişiye kadar çıkan gruplar⁸¹ halinde toplanmakta ve kendilerini kırbaçlayarak, İsa`nın döneceği güne hazırlanmaktadırlar. Çok iyi organize olmuş gruplardır ve ruhban sınıftan olmayan birinin yönetimindedirler. Bu kişi günah çıkarmaları dinlemekte ve cezaları vermektedir. Böylece ruhbanın korunmasına yardımcı olmaktadır. Kendilerini azizlerin askerleri olarak gören bu kişiler Yahudi düşmanlığını ve daha da ileri giderek katliamını tetiklemişlerdir.⁸² Çünkü onlara göre vebanın ortaya çıkış sebebi Yahudilerdir. Diğer istekli Hristiyanlar ise bunu şehirlerini Yahudiler`den temizlemenin bir yolu olarak kullanmışlardır. Bu kişiler Yahudilerin zehir kuyularına girdikleri gibi dedikodular yayarak, düşmanlığı arttırmaya çalışmışlardır.⁸³ Onlara göre Hristiyanlarla aynı çeşmelerden su temin eden Yahudiler, bu su yoluyla zehirlerini taşıyorlardı ve vebadan daha az etkileniyorlardı.⁸⁴ Bu iddialarla binlerce Yahudi yakılmış, kılıçtan geçirilmiş ve asılmıştır. Vaftizi kabul edenler sağ bırakılmıştır. Öldürülenlerin bedenleri şarap fiçilerine konarak Rhine nehrine atılmıştır. Strasburg`da 2000 Yahudi mezarlıklarının içinde canlı canlı yakılmışlardır. Burada bir darağacı kurulmuş, Hristiyan olmaya söz veren az sayıda kişi ve onların çocukları bağışlanmıştır. Genç ve güzel olan kadınlar da merhametten yararlanmışlardır. Yakılmaktan kaçanların pek çoğu ise caddelerde yakalanarak öldürülmüşlerdir.

Ağustos ayında Mayence`e giren Flagellantlar 12 bin Yahudiyi öldürmüşlerdir.⁸⁵ Bu kıyımlar artarak devam edince, bu durumdan son derece rahatsız olan papa VI. Clement, Sorbonne fakültesine Flagellism hakkındaki fikrini sormuştur. Jean de Venette verdiği cevapta bunun Tanrı`nın isteğinin

⁸⁰ Gootfried 1985: 69.

⁸¹ Patrick 2007: 307.

⁸² Hays 2010: 51.

⁸³ Totaro 2008: 64.

⁸⁴ Caramenico 2008: 68.

⁸⁵ Hecker 1846: 43-44.

zıddına bir hareket olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine 20 Ekim`de papa bir bildiri ile bu hareketi mahkûm etmiş ve İngiltere, Fransa ve Castille kralları gibi çeşitli sivil otoritelere mektuplar göndermiştir. Ayrıca Paris ve Montpellier Üniversitelerinin tıp fakülteleri Yahudilere yapılan kıyımın hata olduğunu ilan etmişlerdir.⁸⁶ Birçok prens ve kent Yahudileri korumaları altına almışlardır. Hatta bu nedenle güçlü komşularının ve halkın saldırısına da uğramışlardır.⁸⁷

Sonuç olarak Flagellant hareketi kısa ömürlü ama etkili bir hareket olarak tarihe geçmiştir. Bu hareket yüzünden Yahudiler yaşadıkları yerlerden kaçmak zorunda kalmışlardır. Yahudi nüfusu azalırken bölünme de yaşamıştır. Halk en sonunda Yahudilerin de diğerleri kadar öldüğünü görmüştür.

Kültürel Etkiler

Kara ölümün etkileri arasında son sırayı kültürel etkiler almaktadır. Halkın büyük bir kısmını etkileyen veba salgını çeşitli kültürel alanlarda da etkili olmuştur. İlk olarak yüksek ortaçağın gelişen kültürünün sonunu getirmiştir. Sanat “hastalıklı” bir hal almıştır ve artık daha az yaratıcıdır.⁸⁸ Veba edebiyatı da etkilemiştir. Bunun en iyi örneği Boccaccio`nun Decameron adlı eseridir. Bu eserinde yazar vebanın korkunç yüzünü gözler önüne sermiştir ve vebadan ölen birinin sokağa atılan yırtık kıyafetlerini önce tırmalayan sonra da dişlerini ve burunlarını bu kıyafetlere süren iki domuzun, zehirlenmiş gibi sendeleyerek yere yıkıldıklarını⁸⁹ yazarak hastalığın yayılmasına yeni bir boyut kazandırmıştır. Eserde bu ve bunun gibi başka önemli bilgilere de yer verilmiştir.

Vebanın belki de en önemli kültürel sonucu ulus dillerinin gelişmeye başlamasıdır.⁹⁰ Şöyle ki; Latince`yi hem okuma hem yazmada yani edebi olarak kullanan tek sınıf ruhban sınıf yani kilise üyeleridir. Daha önce de değinildiği gibi ölen halk arasında ruhban sınıf üyelerinin sayısı çeşitli nedenlerle oldukça fazladır. Birçok kilise boş kalmış ve tecrübesiz rahipler ve hatta daha önce laik olanlar dini görevlere getirilmişlerdir. Ruhban sınıfın güç kaybetmesi Latince`nin de güç kaybetmesi anlamına gelmektedir. Bunun sonucu olarak da ulus dilleri önem kazanmaya başlamıştır.

⁸⁶ Gottfried 1985: 73.

⁸⁷ Hecker 1846: 45.

⁸⁸ Lindeman 1999: 48.

⁸⁹ Boccaccio 2009: 27.

⁹⁰ Bowers 2008: 58.

Kara Ölüm

Kara ölüm imajı sanatsal olarak altın bir taç giymiş ve alaycı tavrıyla sırttan bir iskelet figürü ile kişileştirilmiştir. Dance Macabre (ölüm dansı) ise yaygın bir tema olarak kullanılmıştır. Bu dans oldukça çabuk ve kolay nasıl ölüdür onu göstermektedir. Ancak entelektüel devamlılık kaybolmuştur.⁹¹ Yine de olumlu bir karşıtlık olarak yeni üniversiteler kurulmuştur. Çünkü üniversitelerde görevli eleman sayısında da ciddi bir azalma yaşanmıştır ve artık halk başka bir kente okumak için gitmeyi göze alamamaktadır. Hastalığa yakalanma korkusu kişileri kendi bölgelerine hapsedince eğitimin devamı için buralarda yeni üniversiteler kurulma yoluna gidilmiştir. Ancak bu kurumlar daha küçüktürler, yerel kurumlardır.⁹² Bazıları bağışlarla finanse edilmiştir. Buralarda eğitim verecek hocalar daha düşük seviyedeki okullardan getirilmişlerdir. Çünkü halk arasında Latince bilenler sadece buralarda bulunmaktadır. Latince yüksek eğitim dilidir.

Üniversitelere ek olarak gramer okulları da açılmıştır ve buralar daha az eğitilmiş kişilerle doldurulmuştur. Bu kişiler Latince'yi daha az çalışmış olanlardır. Bu nedenle Latince yerine kendi dillerini kullanmışlardır. Gramer okullarında eğitim gören çocuklar Latince'yi anlamak ve konuşmak için koleje devam etmişlerdir. Bu dönemde daha çok ortaçağ Latincesi kullanılmaktadır. Antik Latince'nin kullanımı çok azdır.

Latince'nin yeniden yaygın olarak kullanılması için İtalya'da bir hareket başlatılmıştır ve bu hareket diğer ülkelere de yayılmıştır. Çabalar bir parça etkili olsa da yerel diller daha düşük seviyedeki okullarda gelişmeye devam etmişlerdir. Bazı tarihçiler bu çift dilli eğitim sisteminin Rönesans'a yol açtığını düşünürlerken, bazıları bunu reddetmektedirler.⁹³

Yerel dillerin gelişmesine bir örnek olarak İrlanda dili gösterilebilir. Çünkü İrlanda'da veba salgınından sonra eski İrlanda diliyle Anglo-İrlanda dili yer değiştirmişlerdir. İngiltere'de yaşayanların hepsi Fransız olmasına rağmen metinler Fransızca yerine İngilizce'ye çevrilmişlerdir ve 1362 yılında resmi bir durum söz konusu olduğunda Fransızca'nın kullanılması yasaklanmıştır. Bunun nedeni belki de İngiltere'nin, Fransa ile yaptığı Yüzyıl Savaşları'nın ortasında olmasıdır. Yerel dillerin güçlendirilmesi akımı Machiavelli'nin İtalyanca,

⁹¹ Bowers 2008: 62.

⁹² Abbott 2008: 66.

⁹³ Peters 2005: 51-52.

Montaign`in Fransızca, Cervantes`in İspanyolca, Luther`in Almanca ve Shakespeare`in İngilizce konuşmasına da yardımcı olmuştur.⁹⁴

Resim alanında vebayı konu alan çalışmaların sayısı oldukça fazladır. Örneğin 1562`de ressam Peter Brueghel vebanın korkunçluğunu resmetmiştir, eserinin adı Ölüm Zaferi`dir. Edebi alanda Canterbury Hikâyeleri de vebayla ilgili önemli referanslar sunmaktadır.⁹⁵ Salgın sırasında doktorların yazdığı tavsiye kitapçıkları da önemli bir yere sahiptir. İlk yazılanı ve en çok kopya edileni Paris Üniversitesi tıp fakültesi tarafından hazırlanandır. Bu kitapçık yaygın stratejileri, klasik görüşleri ve hastalıktan kaçınma yollarını içermektedir. Örneğin kapıların ve pencerelerin hepsinin kapatılmasını ve zehirli bitkilerin yakılmasını önermektedir. Bu kitapçıklara veba broşürleri denilmiştir. XIV. yüzyılda Alfonso de Cordoba gibi İspanyol, Pierre de Damouzy gibi Fransız ve Abi Gafar Ahmed ibn Ali ibn Khatimah gibi Faslı doktorlar da bu veba broşürü geleneğine katkıda bulunmuşlardır. Her biri kendi bölgesinde veba için tedaviler bulmaya çalışmışlardır.⁹⁶

Sonuç olarak görülüyor ki veba salgını halkın her kesimini etkilemekle kalmamış, ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel hayatı da derinden etkilemiştir. Avrupa`nın demografik haritasını değiştirmiştir. Halkın psikolojik olarak güvensizlik ve korku yaşamasına neden olmuştur. Sosyal ilişkileri zayıflatmış, ticareti ve dini uygulamaları durma noktasına getirmiştir. Çok sayıda kişinin ölmesi her alanda bir değişime neden olmuştur. Bazı meslekler çok daha fazla para kazanmaya başlamış, bazı ürünler gereğinden daha pahalı hale gelmiştir. Kıtanın içine düştüğü durumu atlatması pek de kolay olmamıştır. 1348 salgınının etkileri 1350`li yıllarda azalmaya başlasa da tam olarak kaybolmamış ve veba, bu denli şiddetli olmamakla birlikte, daha sonra birkaç kez daha Avrupa topraklarında görülmüştür.

⁹⁴ Byrne 2004: 69.

⁹⁵ Chaucer 2006: 44. Örneğin kitabın Genel Bakış bölümünde yazar, veba döneminde yaşayan bir hekimin kazandığı servete el sürmeden sakladığından bahsetmektedir.

⁹⁶ Landon 2008: 70.

KAYNAKÇA

Abbott 2008: C. G. Abbott, “Black Death, Economic and Demographic Effects of”, *Encyclopedia of*

Pestilence, Pandemics and Plagues, Ed.: Joseph P. Byrne, Greenwood Publishing, 2008.

Benedictow 2004: O. J. Benedictow, *The Black Death, 1346-1353*, Boydell & Brewer, UK, 2004.

Biraben 1998: J. Biraben, “Diseases in Europe: Equilibrium and Breakdown of The Pathocenosis”,

Western Medical Thought From Antiquity to The Middle Ages, Ed.: Mikro D. Grmek, Trans.: Antony Shugaar, USA, 1998.

Bridbury 2008: A. R. Bridbury, *Medieval England*, Troubador Publishing, UK, 2008.

Boccaccio 2009: G. Boccaccio, *Decameron*, Çev.: Rekin Teksoy, 8. Baskı, Oğlak Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Bowers 2008: K. W. Bowers, “Black Death”, *Encyclopedia of Pestilence, Pandemics and Plagues*, Ed.: Joseph P. Byrne, Greenwood Publishing, USA, 2008.

Braid 2010: R. Braid, “Economic Behavior, Markets and Crises. The English Economy in The Wake of

Plague and Famine in The 14th Century”, *Economic and Biological Interactions in Pre-Industrial Europe From The 13th to The 18th Centuries*, Ed.: Simonetta Cavaciocchi, Firenze University Press, Italy, 2010.

- Byrne 2004: J. P. Byrne, *The Black Death*, Greenwood Press, USA, 2004.
..... 2006: *Daily Life During The Black Death*, Greenwood Publishing, USA, 2006.
- Caramenico 2008: D. G. Caramenico, “Black death, Flagellants and Fews”, *Encyclopedia of Pestilence, Pandemics and Plagues*, Ed.: Joseph P. Byrne, Greenwood Publishing, USA, 2008.
- Chaucer 2006: G. Chaucer, *Canterbury Hikayeleri*, Çev.: Nazmi Ağıl, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006.
- Cohn 2006: S. Cohn, *Lust For Liberty*, Harvard University Press, USA, 2006.
- Creighton 1891: C. Creighton, *A History of Epidemics In Britain*, Cambridge University Press, UK, 1891.
- Crosby 2004: A. W. Crosby, *Ecological Imperialism*, Cambridge University Press, UK, 2004.
- Çalışır & Çalışkan 2003: E. Z. Çalışır, D. Çalışkan, “Gıda Katkı Maddeleri ve İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri”, *Ankara Eczacılık Fakültesi Dergisi*, 32 (3), Ankara, 2003.
- Elliott 2006: L. Elliott, *Medieval Medicine and The Plague*, Crabtree Publishing Company, Canada, 2006.
- French 2008: K. L. French, *The Good Women of The Parish*, University of Pennsylvania Press, Pennsylvania, 2008.
- Gottfried 1985: R. S. Gottfried, *The Black Death: Natural and Human Disaster in Medieval Europe*, Macmillan Publishing, USA, 1985.
- Hays 2010: J. N. Hays, *The Burdens of Disease*, Rutgers University Press, USA, 2010.
- Haerder 2001: H. Haerder, *Italy: A Short History*, Cambridge University Press, UK, 2001.
- Hecker 2006: J. F. K. Hecker, *The Dancing Mania and The Black Death*, Echo Library, 2006.
..... 1846: *The Epidemics of The Middle Ages*, London, 1846.
- Horrox 1994: R. Horrox, *The Black Death*, Manchester University Press, Great Britain, 1994.
- Innes 2006: A. D. Innes, *A History of England and The British Empire*, vol. 1, Adamant Media Corporation, 2006.

Kara Ölüm

Jacquart 1998: D. Jacquart, “Medical Scholasticism”, *Western Medical Thought From Antiquity to The Middle Ages*, Ed.: Mikro D. Grmek, Trans.: Antony Shugaar, USA, 1998.

Johnson 2010: S. Johnson, *The Medieval Plague*, Capstone Press, USA, 2010.

Kelly 1991: N. Kelly, *The Medieval Realms*, Heinemann, Oxford, 1991.

Kjærgaard 2010: T. Kjærgaard, “An Unnoticed Example of How The Black Death Altered The Course of

History: Why America Was Discovered From Spain and Not From Scandinavia”, *Economic and Biological Interactions in Pre-Industrial Europe From The 13th to The 18th Centuries*, Ed.: Simonetta Cavaciocchi, Firenze University Press, Italy, 2010.

Kutsal Kitap 2006: Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2006.

Landon 2008: W. Landon, “Black Death: Literature and Art”, *Encyclopedia of Pestilence, Pandemics and Plagues*, Ed.: Joseph P. Byrne, Greenwood Publishing, USA, 2008.

Lindeman 1999: M. Lindeman, *Medicine and Society in Early Modern Europe*, Cambridge University Press, UK, 1999.

Meiss 1979: M. Meiss, *Painting in Florence and Siena After The Black Death*, Princeton University Press, USA, 1979.

Mode 2010: P. G. Mode, *The Influence of The Black Death on The English Monasteries*, Read Books, 2010.

Mortimer 2008: I. Mortimer, *The Time Traveler`s Guide to Medieval England*, Bodley Head, Great Britain, 2008.

Munro 2003: J. H. Munro, “Wage-Stickiness, Monetary Changes, and Real Incomes in Late-Medieval England and The Low Countries, 1300-1500: Did Money Matter?”, *Research in Economic History*, 21. c., Ed.: Alexander C. Field, Elsevier Science Ltd., UK, 2003.

Özdemir 2005: H. Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölümler*, TTK Basımevi, Ankara, 2005.

Palmer 2001: R. Palmer, *English Law in The Age of The Black Death*, UNC Press, 2001.

Pandian & Parman 2004: J. Pandian ve Susan Parman, *The Making of Anthropology*, Vedams, India, 2004.

Patrick 2007: J. Patrick, *Renaissance and Reformation*, Marshall Cavendish Corporation, Malaysia, 2007.

Peters 2005: S. T. Peters, *The Black Death*, Marshall Cavendish Corporation, China, 2005.

Porter 2009: S. Porter, *The Great Plague*, Amberley Publishing, Great Britain, 2009.

Ramankutty 2006: N. Ramankutty, "Global Land-Cover Change: Recent Progress, Remaining Challenges", *Land-Use and Land-Cover Change: Local Processes and Global Impacts*, Ed.: Helmut Geist, Eric Lambin, Springer, Germany, 2006.

Ress & Kelly 1997: R. Ress, Nigel Kelly, Jane Shuter, *Medieval Realms*, Heinemann, Oxford, 1997.

Siraisi 1990: N. G. Siraisi, *Medieval & Early Renaissance Medicine*, The University of Chicago Press, USA, 1990.

Slavicek 2008: L. C. Slavicek, *The Black Death*, Infobase Publishing, USA, 2008.

Spielvogel 2009: J. Spielvogel, *Western Civilization: A Brief History*, Cengage Learning, USA, 2009.

Thirsk 1997: J. Thirsk, *Alternative Agriculture*, Oxford University Press, USA, 1997.

Tonge & Hepplewhite 1997: N. Tonge, Peter Hepplewhite, *Medieval Realms: Britain 1066-1500*, Stanley Thornes Publishers, England, 1997.

Totaro 2008: R. Totaro, "Black Death and Late Medieval Christianity", *Encyclopedia of Pestilence, Pandemics and Plagues*, Ed.: Joseph P. Byrne, Greenwood Publishing, USA, 2008.

Vinogradoff 2005: P. Vinogradoff, *Oxford Studies in Social and Legal History*, vol. 5, Elibron Classics, 2005.

Wallis 2010: F. Wallis, *Medieval Medicine*, University of Toronto Press, Canada, 2010.

Wray 2009: S. K. Wray., *Communities and Crisis*, Brill, Netherlands, 2009.

....., "Will-Making Among The General Populace of Bologna During 1348", *Children and Youth in History*, <http://chnm.gmu.edu/cyh/primary-sources/184>.